

**З ПЕРЕДМОВИ В. М. ГНАТЮКА
ДО ЗБІРКИ НАРОДНИХ КАЗОК
«БАРОНСЬКИЙ СИН В АМЕРИЦІ»**

Казки належать до найдавніших витворів людського духу і сягають у глибину таких далеких від нас часів, якої не досягає жодна людська історія, в якій людство переживало ще свій дитячий вік, коли не було ніяких різниць ні між народами, ні між суспільними класами, що вироблялися на протязі довгих-довгих століть, коли не було ні національної, ні соціальної ненависті, коли рівність і вільність були загальнодоступні для всіх тих, що хотіли їх мати, так само, як звірів у лісі, птахів у повітрі, риб у воді. Тоді не в'язали людей безчисленні закони і приписи, в яких навіть учені спеціалісти не годні визнатися. Всюди царювала простота, наївність і добродушність, з одного, та дикість, лютість, зависть і пімства, з другого боку.

В казках змальоване, отже, життя тих дуже далеких від нас часів. Та через те, що казки живуть уже кілька тисяч літ, вони не переховалися до наших часів у повнім первіснім вигляді тим більше, що ніхто не схопив їх усіх і не закріпив у письмі. Їх оповідали діди батькам, батьки синам, сини внукам, ті переймали їх і передавали далі своїм потомкам. Сталої форми казки не мали ніколи, тому оповідачі могли переказувати їх зовсім довільно; одно пропускали, що не подобалося їм, друге додавали. Так постало в казках багато анахронізмів. Їх герої, приміром, п'ють горілку, чай або каву, курять люльки, грають у карти і т. д., хоч се — все відповідно пізні винаходи. В казках полишилася, проте, тільки старовинна основа, а форма змінялася і прибирала часто зовсім індивідуальну зафарбу.

Хто вміє читати казки, той знайде в них багато дуже старинних культурних пережитків. У них переховалися й останки міфів, і первісні погляди правні та воєнні, і погляди людей на природу та відносини до неї, і останки старинних уряджень публічних і приватних та інше. Для уважного історика культури представляють через те казки велику вартість, і він легко зможе відрізнити в них усі нарости на пізніші

додатки, які, зрештою, для нього будуть також не без інтересу. Ще вартніші казки повинні бути для історика літератури, який знайде в них найдавніші типи і форми оповідання, вислову та стилю і може слідити за відносинами казок до інших народних творів, міфів, байок, легенд, переказів, новел і приказок та до творів писаної літератури. [...]

Казки визначаються великою пластичністю і рухливістю. В них пливе життя бурхливим потоком, нічого нема в них мертвого, непорушного. В казках говорять і довершують праці не тільки люди, але й духи (чорти), всякі чудовища (смок, баба Язя, дід Локтик), звірі, небесні тіла (сонце, місяць, зорі), а навіть речі (яблунька, піч, керниця). Для казок нема нічого неможливого. В них можна одним словом усмертити чоловіка, обернути його в звірину, в камінь або який-небудь предмет і можна мертвого оживити, а обезчоловіченому назад привернути людський вигляд. І все те не разить ні трошки штучністю або робленістю, бо воно виходить із природи первісного чоловіка, із його глибокої віри у все те, що говориться й робиться. Поодинокі казки можна порівняти з перлами, що були нанизані на нитку, а хтось розірвав її та й порозсипував перли. Позбирані разом вони творять дорогоцінний нашійник, якому ніхто не годен надивуватися. Не дивно, що ніякі літературні твори не мали ніколи такого розповсюдження, як казки, а ні такого довгого життя. Не диво, що й вони давали основу до поезії багатьох народів та вливали в неї яркі барви, якими любувалися мільйони людей.

Хоч казки належать до інтернаціональних творів і одну якусь казку можуть оповідати в головних рисах усюди однаково, то в подробицях зі зміною території та національності заходять і в них зміни. Через те інакше виглядає казка в Азії, інакше в Африці або Америці у первісних племен, а інакше в Європі. В європейських казках не буває означеного місця події, як, приміром, у переказі. Подія відбувається звичайно «в однім царстві», «в однім місті», «в однім селі», а в яким, усе одно; тим ніхто не цікавиться. Так само не прив'язана вона до ніякого часу і відбувається «одного разу», «раз», «якось». Герої казок не мають ніяких особистих признак, тому всі подібні до себе, як

дві краплі води. Казка не має ніякої тенденції і не містить моралізації.

Зовсім інакше виглядають орієнтальні казки, в першій мірі найбільше знані й розповсюджені, індійські та арабські. Самий спосіб оповідання їх відмінний. Оповідач починає оповідати одну казку, перериває, влітає в неї другу казку або легенду, або новелу, або приказку, в другу, третю й четверту, опісля вертає назад до першої і докінчує її. Казки переплітані віршами, в яких найбільше дидактичного та моралізаційного елемента. При тім індійські казки відрізняються від арабських тим, що не визначаються великим поетичним полетом і поетичною вартістю, не дають першенства ніякій вірі, яких в Індії є кілька, побіч віри рівно цінять філософію і загалом життєву мудрість. Арабські казки визначаються натомість майстерною формою оповідання, яка і найвибагливішого читача потрапить захопити, та тим, що знають тільки одного бога Аллаха, який має тільки одного пророка Магомета, що написав тільки одну книгу, коран, а сей учить тільки одного — фаталізму. Індійців можна уважати більше винахідниками мотивів, а менше оповідачами, арабів — навпаки, чудовими оповідачами і найпильнішими слухачами казок. [...]

[...] Казки є у всіх народів, навіть у тих, у яких досі їх не списано. Запозичування і мандрівка та виміна казок відбувається ненастанно, але Індія не творить зовсім упривілейованого казкового краю, в яким виключно вони витворюються. Індія запозичує собі так само деякі казки з інших країв, як вони від Індії. Нема ніякої підстави думати, що тільки індійці можуть творити казки. Їх творять усі народи, а відбиваються у них давні вірування, звичаї, установи, відносини одних людей до других і до природи. У народів, що стоять на однаковім культурнім рівні, можуть рівночасно витворитися при подібних обставинах зовсім подібні казки. Звідси й пояснюється подібність казок навіть у таких народів, що ніколи не мали між собою ніякої стичності ні безпосередньо, ні посередньо.

Вперше надруковано в 1917 р. у виданні «Баронський син в Америці. Вибір народних казок з образками Юліана Панькевича». Львів —

Київ, «Українська книжка». Друкується за виданням: В. М. Гнатюк. Вибрані статті про народну творчість. К., «Наукова думка», 1966, с. 204—206, 209.

ІЗ СТАТТІ О. М. ГОРЬКОГО «ПРО КАЗКИ»

У світі немає нічого, що не може бути повчальним,— немає і казок, які не містили б у собі матеріал «дидактики», повчання. У казках передусім повчальна «вигадка» — подиву гідна здатність нашої думки заглядати далеко вперед факту. Про «килими-самольоти» фантазія казкарів знала за десятки років до винайдення аероплана, про чудесні швидкості пересування у просторі провіщала задовго до паровоза, до газо- й електромотора.

Я думаю, що саме фантазія, «вигадка» створила і виховала теж одну з дивовижних властивостей людини— інтуїцію, тобто «домисел», який приходить на допомогу дослідникові природи в той момент, коли його думка, вимірюючи, рахуючи, спиняється перед вимірним і вирахуваним, не в силі зв'язати свої спостереження, зробити з них точний практичний висновок. Тоді на допомогу дослідникові приходить домисел: «А може, це отак?» І, доповнюючи ланцюг своїх спостережень, що був розірваний, ланкою умовного допущення, вчений створює «гіпотезу», яка або виправдується дальшим вивченням фактів,— і тоді ми дістаємо строго наукову теорію, або ж факти, дослідні спростовують гіпотезу.

В художній літературі фантазія, вигадка, інтуїція також відіграють вирішальну роль. Мало спостерігати, вивчати, знати, необхідно ще й «вигадувати», створювати. Творчість — це сполучення безлічі дрібних речей в одне більш або менш велике ціле довершеної форми. Так народжувалися всі найбільші твори світової літератури, всі найвизначніші «типи» — Робінзон Крузо, дон-Кіхот, Гамлет, Вертер, Карамазови, Обломови, Безухі і т. п.,— типи, які більш або менш віджили, але все ще живуть серед нас.

Серед чудових пам'яток усної народної творчості «Казки Шахразади» є пам'яткою найбільш монументальною. Ці казки з подиву гідною довершеністю виявляють прагнення трудового народу віддатись «ча-